

IMPRESSIE

Nieuwsbrief van het Katholiek
Documentatie Centrum

Nr. 6
2010

Radboud Universiteit Nijmegen

TEN GELEIDE

Voor alle zekerheid staat in de colofon van Impressie: verschijnt onregelmatig. Maar de redactie weet de regelmaat er toch aardig in te houden, en dus ligt keurig vóór Kerstmis nummer 6 voor u. Naast de vaste rubrieken – aanwinsten, berichten en fotoraadsels – vindt u in dit nummer drie artikelen. Lodewijk Winkeler doet verslag van de KDC-Vriendendag op 24 september. Ditmaal wilden wij de Vrienden onthalen op een inhoudelijk programma, waarin wij iets wilden laten zien van de relevantie van archiefmateriaal voor onze tijd. Wij hebben twee sprekers en de aanwezigen de vraag voorgelegd, wat de band was tussen het werk van de NCB en zijn geestelijk adviseurs, en de ‘abstracte’ katholieke sociale leer.

Over de schenking van de bidprentjescollectie Schouten-van Luijtelaar berichtten wij u al kort in nummer 3. In dit nummer gaat Ellen Brok uitvoeriger in op het ‘verschijnsel’ bidprentjes, op de collectie van het KDC en de genoemde schenking.

Gerda Smeets tenslotte reconstrueert aan de hand van een correspondentie in het archief van Gisbert Brom de bekering van twee kinderen en de ex-vrouw van de socialist Ignaz Bahlmann tot het katholicisme.

In deze Impressie is een brief bijgesloten van de Stichting Vrienden van het KDC. Een bedelbrief, zeker,

maar voor een heel goed doel, al zeggen wij het zelf.

De feestdagen komen nu met rasse schreden dichterbij. De redactie wenst u namens alle KDC-medewerkers een zalig kerstfeest toe, mooie feestdagen en een goed 2011.

De redactie
December 2010

DE GEESTELIJK ADVISEURS VAN DE NCB KDC-Vriendendag 2010

“Het platteland moet uit de put getrokken worden en tevens een meer bewust katholiek leven krijgen, en niet onder de voet gelopen worden door cultuurloze vervlakking.” Dat was het standpunt van W. van Kessel, die van 1921 tot 1933 geestelijk adviseur was van de Noordbrabantsche Christelijke Boerenbond (NCB). Zijn tweede opvolger, de latere bisschop W.M. Bekkers, noteerde in 1950, dat door de verbondenheid van gezin en boerenbedrijf “de natuurlijke eenheid van het gezin in bidden en werken makkelijk beleefd wordt.” Het boerengezin werd afgeschilderd als het ideale milieu voor een christelijk gezinsleven.

NCB en KDC

Aan het woord was dr. Ton Duffhues, beleidsmedewerker van de Zuidelijke Land- en

Tuinbouworganisatie (ZLTO), en geschiedschrijver van haar voorganger, de NCB. Zijn lezing ‘Van boerenapostel tot sociaal werker; over geestelijke verheffing en fondsbeheer’ vond plaats tijdens de tweede Vriendendag van het KDC op 24 september 2010.

De Vriendendag van 2009 stond geheel in het teken van het KDC en zijn collecties, maar ditmaal wilden wij de Vrienden onthalen op een inhoudelijk programma, waarin wij iets wilden laten zien van de relevantie van archiefmateriaal voor onze tijd. Een aanleiding was gauw gevonden: de ZLTO had net het laatste deel van haar archief aan het KDC overgedragen, waaronder dat van het al zestig jaar bestaande sociaal fonds van de NCB. Bovendien zal binnenkort ook de nalatenschap van geestelijk adviseur (1957-1991) rector A.J. Merkx aan het KDC worden overgedragen. De NCB heeft in de loop van

*Aanbieding van de
bisschoppelijke staf aan
mgr. Bekkers door de NCB
op 19 december 1957.
V.l.n.r. rector A. Merkx,
mgr. W. Bekkers, ir. J.
Wellen en voorzitter J.
Zegers*

zijn geschiedenis verschillende fondsen opgericht. Tijdens de Vriendendag wilden wij de vraag stellen, wat de band was tussen dit concrete werk van de NCB en zijn geestelijk adviseurs, en de 'abstracte' katholieke sociale leer.

Sociale leer

Drs. Thijs Caspers, stafmedewerker van het Verband van Katholieke Maatschappelijke Organisaties (VKMO), leidde de aanwezigen in in de oudere en meer recente ontwikkelingen in de katholieke sociale leer – of beter: het katholiek sociaal denken, want ook de terminologie is minder pretentieus geworden. Caspers onderscheidde vier fasen in deze ontwikkeling: de fase van een koppeling aan de kerkelijke autoriteit (tot *Rerum Novarum*), de fase van een universele, antimoderne sociale leer; daarna een fase waarin de katholieke sociale leer nauwelijks aan de orde was – 'het best bewaarde geheim'. Tenslotte onze tijd, waarin het katholiek sociaal denken zich vormt *in* en *vanuit* de wereld. Maar, aldus Caspers, niet zonder aanknopingspunten in de traditie. Met name het personalisme en de subsidiariteitsgedachte bieden volop mogelijkheden om een moderne katholieke sociale leer verder te ontwikkelen.

Ton Duffhues

Geestelijk adviseurs

Ton Duffhues liet in zijn lezing de geestelijk adviseurs van de NCB en hun opvattingen de revue passeren, te beginnen bij de legendarische norbertijn, de 'boerenapostel' Gerlachus van den Elsen, van 1896 tot 1921 geestelijk adviseur. Straten, scholen, een appelras, een museum, ja zelfs een heel dorp zijn naar hem genoemd. Hij zette zich in voor de ontwikkeling van de boeren door sociale cursussen en voordrachten.

Van den Elsens opvolgers zetten dit beleid voort en bouwden het uit voor jongeren, naar onderling hulpbetoon, tot ruitersportverenigingen toe ("paardrijden door meisjes is geen onkuisheid, maar het scheelt niet veel"). In 1939 kwam het eerste fonds tot stand,

het TBC-fonds, na de oorlog gevolgd door een Sociaal Fonds, een Missionarissenfonds en een Lourdesfonds. De kassen daarvan werden gevuld vanuit de Oogstdankgaven, een gebruik waar geestelijk adviseur Bekkers in 1955 een begin mee had gemaakt.

Rector Merkx

A.J. Merkx, geestelijk adviseur van 1957 tot 1991 (“Mijn moeder geloofde meer in een opgestoken kaars dan in de veearts”), was de laatste met deze titel. Zijn opvolger, X. van der Spank (1991-1999) noemde zich ‘pastoraal adviseur’. In zijn lange jaren als geestelijk adviseur heeft Merkx te maken gekregen met alle grote veranderingen in het boerenbedrijf. Hij was de spil in het netwerk van boerencoöperaties, werd geconfronteerd met de schaalvergroting in de bedrijven, en de daaraan verbonden problemen om kleine bedrijven draaiende te houden; maar ook met de grote veranderingen in het gezinsleven, de moraal, de huwelijksopvattingen en dergelijke. Het archief van Merkx is een rijke bron voor onderzoek naar de rol en invloed van geestelijk adviseurs op al deze terreinen. Maar ook rector Merkx was zeer uitgesproken

over de goede kanten van het boerenbedrijf: “Een NCB-familie, dat is pas kerk”, zei hij nog in 1982.

Geanimeerde discussie

Terwijl aan het begin van de discussie een aantal Vrienden gebruik maakten van het nevenprogramma: een rondleiding door het KDC, hadden de achterblijvers weinig moeite de discussie op gang te krijgen. Aanwezige ‘liefhebbers’ van het katholiek sociaal denken als de bestuursleden van de Vriendenstichting J. van Gennip en F. van den Heuvel, en ervaren ZLTO-medewerkers als oud-pastoraal adviseur X. van der Spank en ZLTO-stafleden voerden een stevige discussie over de mate waarin het katholiek sociaal denken tot uitdrukking kwam in de rol van fondsen en onderling hulpbetoon, het belang van coöperaties en van coöperatieve instellingen als de Boerenleenbank. Eigenlijk werd de discussie door het slotwoord van Vrienden-voorzitter Van Gennip alleen maar onderbroken. Het spraakwater stond al klaar voor de laatste ronde.

Lodewijk Winkeler

Familiedrama bij Bahlmann

In het archief Gisbert Brom, dat berust in het KDC, vond ik een mapje brieven uit 1903, geschreven door J.W. Bahlmann. Deze brieven waren gericht aan de priester Gisbert Brom en gaan over de bekering van een 17-jarige jongeman, August Bahlmann, afkomstig uit een vermogende familie van Duitse afkomst. Zijn grootvader was Bernard Bahlmann (1800-1882), die als arme katholieke weesjongen uit Dinklage naar Amsterdam was gekomen om te werken in de winkel van Anton Sinkel. Daar keek hij hoe zijn patroon het 'nieuwe winkelen' aanpakte en begon als 21-jarige voor zichzelf. Al snel werden de textielwinkels van Bahlmann in veel steden een begrip. De zaken gingen zo goed dat hij in 1855 een fraai buitenhuis kon bouwen in Nijmegen, Geldersch Hof.

Uit zijn huwelijk met Agnes Biederlack werden tien kinderen geboren, zes jongens en vier meisjes. Bahlmann sr. was een dominante man met culturele en maatschappelijke belangstelling, en zeer katholiek. Hij eiste van zijn zoons een gymnasiumdiploma. Sommigen gingen naar het gymnasium Paulinum in Münster. De dochters

werden op hun twaalfde jaar naar de Domschule in Münster gestuurd ter voorbereiding op hun Eerste Heilige Communie. Daarna volgden ze onderwijs aan particuliere instituten in Keulen en Brussel. Een van de zoons, Bernard Bahlmann jr. (1848-1898) ging in de politiek. Als R.K. kamerlid is hij bekend geworden door zijn oppositie tegen Schaepman, die hij te

Spotprent (anoniem) verschenen in Uilenspiegel, 29(1896) nr. 31

progressief vond. Overigens was deze Bahlmann ook president-commissaris van De Maasbode.

Ignaz Bahlmann

De jongste zoon, Ignaz Bahlmann (1852-1934) was het zwarte schaap van de familie. Dat hij een protestantse vrouw trouwde, Barbara Armand, was al een onaangename verrassing, maar zijn overgang tot het socialisme was helemaal onbegrijpelijk voor de familie. Hoe hij tot het socialisme kwam, is niet duidelijk. Met veel geld steunde Ignaz de socialistische partijen in Duitsland – waar hij lang gewoond heeft – en in Nederland. Als geldschieter wilde hij invloed uitoefenen op het partijbeleid van de Nederlandse SDAP, wat Troelstra, die hem niet mocht, resoluut afwees.

Ook het huwelijksleven van Ignaz Bahlmann baarde opzien. Na zijn scheiding van Barbara Armand, trouwde hij met de 54-jarige socialistische feministe Cornelia Huygens, die een maand na haar huwelijk zelfmoord pleegde. Troelstra had haar gewaarschuwd voor Bahlmann, die hij in zedelijk opzicht “een naar heer” vond.

Bekeringen

Over deze wonderlijke, eigenzinnige man en zijn vier kinderen, August, Felix, Ottilie en Robert, gaat het in de

bovengenoemde brieven. Ignaz Bahlmann voedde zijn kinderen niet-godsdienstig op. Zijn oudste zoon noemde hij naar de Duitse socialistenleider August Bebel. In 1903 hoorde hij dat August katholiek wilde worden: een huiselijke scène volgde. August moest maar wachten tot hij twintig jaar was, aldus de vader. De zoon kreeg hulp van zijn moeder en van een oom, J.W. Bahlmann, broer van Ignaz, die zich als mentor opwierp. De oom schrijft: *August gevoelig van natuur, had over het optreden van zijn vader geweend, maar verklaard dat hij bij zijn plan bleef en hem in deze kwestie niet konde gehoorzamen.* En verder: *Hoe*

Gisbert Brom (1864-1915)

wonderbaarlijk zijn de wegen der goddelijke voorzienigheid. Iemand die nooit met anderen over ons geloof sprak wordt door innerlijke drang aangetrokken roomsch te worden.

Onbegrijpelijk voor ieder die niet aan de kracht der genade gelooft. Oom Bahlmann vond in Utrecht de priester Gisbert Brom bereid om August te onderwijzen in het katholieke geloof. Zijn schoonzuster gaf hij het advies om haar ex-man overal buiten te laten. Een

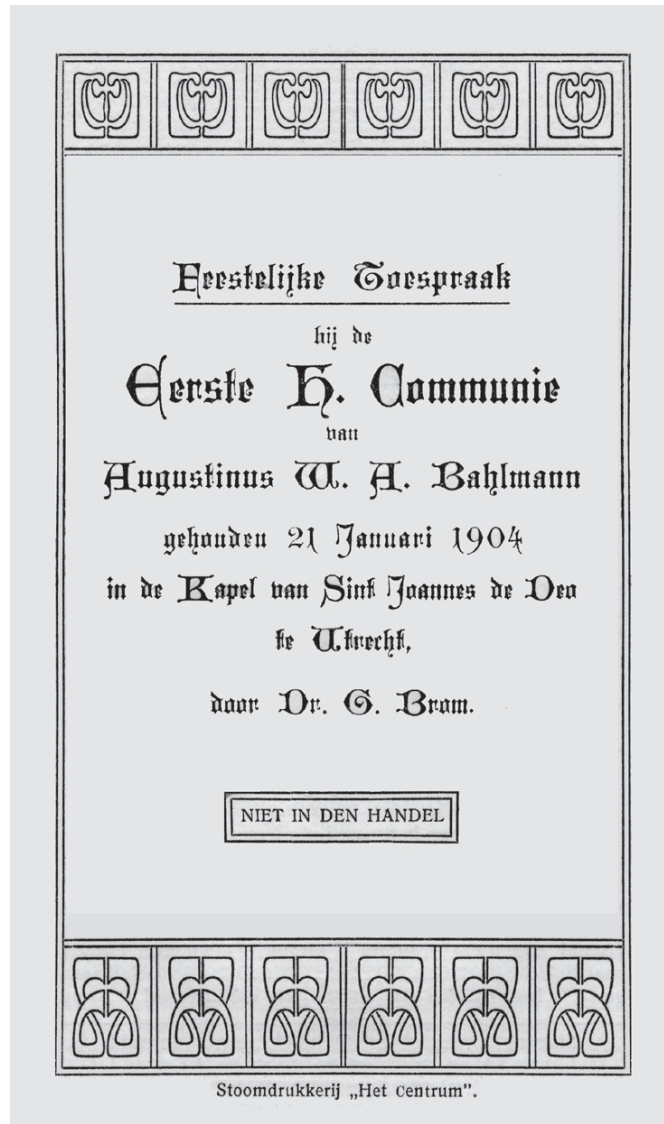
bijeenkomst met mijnen broeder zoude ik in uwe plaats zolang doenlijk uitstellen. Want hij is opvliegend en zijne brutale uitingen laten het ergste vrezen. In de eerste maanden doet u goed hem niet te ontvangen. Brom is voorzichtig: hij wil weten of de vader zonder toestemming van de moeder, de opvoeding van de zoon kan regelen. En wat

vindt de protestantse moeder van het bekeringsplan? Blijkbaar werd Brom gerustgesteld want de godsdienstlessen in Utrecht

gaan gewoon door tussen september en december 1903. Na vier maanden onderricht volgde de doopplechtigheid in de kapel van St. Johannes de Deo in Utrecht en drie dagen later op 21 januari 1904 de Eerste Heilige Communie. Alleen de naaste familieleden mochten aanwezig zijn. Een verre nicht, mej. Wattiau, had willen komen maar hoorde

dat dit niet de bedoeling was. In een brief aan Brom spreekt ze de hoop uit dat hij *de Rafael* zal worden om de overige familieleden tot de kerk van Christus te brengen.

Die hoop wordt werkelijkheid. In maart 1904 liet de moeder weten dat haar dochter Ottilie en zoon Felix zich ook serieus in het katholieke geloof wilden

gaan verdiepen. Oom Bahlmann is verrast. Met Ottilie zal het niet zo gemakkelijk gaan, denkt hij: ze heeft geen behoefte aan gebed en leest de verkeerde boeken, o.a. van de katholiek geworden gravin Ida Hahn-Hahn. *Het is mijns inziens geene lecture voor Ottilie en ik zoude die niet graag in hare handen zien.* Zij neigt naar het protestantisme en wil een Franse kerk bezoeken, maar dat mag niet gebeuren. Brom moet dat verhinderen.

In de laatste brief van de collectie gedateerd 22 mei 1904, bekend de moeder aan Brom dat ze het christendom van de liefde nooit in het protestantse geloof heeft gevonden, ook niet in het socialisme, wel in het katholieke geloof. Met de toetreding van Barbara Bahlman-Armand, Ottilie en Felix tot de RK Kerk heeft Brom zich niet meer rechtstreeks kunnen bemoeien. Hij vertrok naar Rome waar hij directeur werd van het Nederlands Historisch Instituut. Daarmee houdt ook de correspondentie met de familie Bahlmann op.

Verdere lotgevallen

Hoe ging het verder met het gezin van Ignaz Bahlmann?

Hijzelf heeft in 1905 Nederland definitief verlaten. Toen hij in de jaren twintig zijn fortuin door de inflatie zag verdampen, klopte

hij bij de SDAP vergeefs aan om steun. Tot zijn dood bleef hij evenwel lid van de SDAP en abonnee van *Het Volk*. Hij trouwde nog twee keer en overleed in 1934 in Straatsburg. Twee kinderen zijn in Nijmegen terecht gekomen. Robert Bahlmann (1893-1977) studeerde geneeskunde in Utrecht en begon in 1922 een huisartsenpraktijk in Nijmegen, waar hij vele sociale functies vervulde en een aantal jaren voor de katholieke partij in de gemeenteraad zat. Hij was zeer ontvankelijk voor cultuur en buitengewoon muzikaal. Aan professor J.J.G. Prick bekende

hij dat hij voor zijn bekering “in duisternis” had geleefd. Uit zijn huwelijk met Beatrix Verhoeven had hij een dochter. Zijn moeder Barbara Bahlmann-Armand heeft tot haar dood bij hen gewoond. Ottilie (1885-1934) wilde in Delft voor bouwkundig ingenieur gaan studeren maar haar broers August en Felix meenden dat zij als vrouwelijke ingenieur geen baan zou kunnen vinden. Ze koos toen voor geneeskunde in Utrecht en later specialisatie oogheelkunde. Aanvankelijk wilde zij zich in Amsterdam vestigen. Toen zij solliciteerde bij de gemeentelijke geneeskundige dienst aldaar,

kreeg ze van de socialistische politica Suze Groeneweg te horen: “In Amsterdam worden geen katholieken benoemd.” Evenals haar broer Robert combineerde ze haar praktijk met sociale activiteiten. Haar voorliefde voor bouwkunde blijkt uit haar bemoeienis met de inrichting van het Canisiusziekenhuis te Nijmegen. Ottilie Bahlmann trouwde met Jules J. Gimbrère en overleed na vier jaar huwelijk in Tilburg, 49 jaar oud.

Gerda Smeets

Het Geldersch Hof, buitenhuis van Bernard en Agnes Bahlmann-Biederlack

DE PRENTJESCOLLECTIE VAN HET KDC EN DE COL- LECTIE SCHOUTEN-VAN LUIJTELAAR

Devotieprentjes. Tussen de bladen van een kerkboek hielden zij het jaren uit. Vaak deden ze dienst als bladwijzer. Soms raakte het kerkboek zó vol dat het ervan ging uitpuilen. Vaak hielden de prentjes de herinnering levend aan een godsdienstige herdenking of belevens zoals doop, eerste heilige communie, een professie- of priesterfeest. Omdat men geen afstand van de prentjes kon doen belandden ze vaak in een schoenendoos en bleven lang bewaard.

Het KDC heeft een grote en kleurrijke verzameling van zo'n 200.000 bid- en devotieprentjes in huis die door een niet aflatende stroom van schenkingen nog elk jaar groeit.

De collectie kent vier categorieën: Priesterprentjes: uitgegeven ter herinnering aan wijding, verschillende jubilea of overlijden; Devotieprentjes: heiligen- of andere devote afbeeldingen met vaak aan de achterzijde een gebed; Bidprentjes (doodsprentjes): herinneringsprentjes van niet-religieuzen; Gedachtenisprentjes: uitgegeven bij gelegenheid van bijv. doop,

communie, huwelijk. Tevens zijn in deze collectie opgenomen prentjes van religieuzen -zusters, broeders en fraters- ter herinnering aan bijv. professie, jubileum of vertrek naar de missie.

De bid- en gedachtenisprentjes worden om cultuur-historische redenen bewaard en zijn niet op naam maar chronologisch gerangschikt.

Veel devotieprentjes waren speciaal bestemd voor kinderen en werden uitgereikt na het opzeggen van de katechismus of bij gelegenheid van de Eerste H. Communie. Die leveren meestal zoete beelden op, zoals op deze prentjes uit de collectie van het KDC met als thema de Engelbewaarder te zien is. Toch werd de

tere kinderziel niet altijd gespaard getuige het beeld hierbij van het kind Jezus dat het kruis op zijn rug torst. De druppels bloed die hij verliest worden opgevangen door een fladderend roodborstje. Eigenlijk toch een wrede voorstelling, zeker voor diegenen die de legende niet kennen. Het roodborstje heeft namelijk de aan het kruis genagelde Christus willen troosten en werd daardoor met bloed besmeurd. Als beloning erven alle nakomelingen van dat eerste roodborstje, van origine vermoedelijk een grijze mus, een echte rode borst.

Historie in het kort

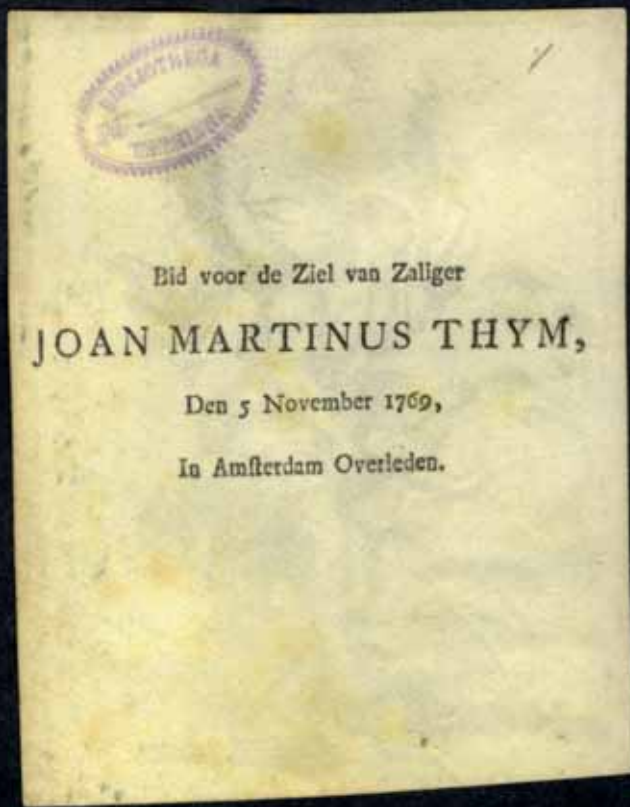
De vervaardiging en het gebruik van devotieprentjes zijn in de late middeleeuwen ontstaan in het

milieu van de vrouwenkloosters, waar na de opkomst van de houtsnede, vrome voorstellingen aan de muur van de kloostercel werden gehangen. Het gebruik van deze 'beeldekens' nam verder toe in de zestiende eeuw, in de tijd van de contrareformatie. De devotieprentjes vormden niet alleen een reactie op het protestantse verbod van beeldenverering, maar waren vooral een populaire vorm van godsdienstige propaganda in dienst van de hernieuwde opkomst van het katholicisme.

In de zeventiende eeuw bevorderden Jezuieten de devotie door prentjes met een religieuze afbeelding uit te geven. Deze 'santjes', zoals ze in de volksmond genoemd werden, kwamen

voornamelijk uit Antwerpen. De devotieprentjes waren bedoeld om met hun beeltenis de lezer te inspireren tot gebed. Er werden vaak heiligen met hun attributen op afgebeeld, bijbelse voorstellingen of religieuze symbolen. Het gebruik in de zeventiende eeuw om devotieprenten te verspreiden kwam voort uit de handel en de verspreiding van devotionalia zoals pelgrimsinsignes. In dezelfde tijd werd ook het dragen van medailles populair. Uit de devotieprentjes komen de bid- of doodsprentjes voort. Rond 1660 kwam in Amsterdam het gebruik in zwang om prentjes te gebruiken om de herinnering levend te houden aan een overledene. Ook dienden ze om de lezer op te roepen tot gebed voor de ziel

en zaligheid van meestal een geestelijke of een zeer voornaam persoon.

De oudste bidprentjes werden op perkament geschreven met een sierlijke veer in het schoonschrift van de zeventiende eeuw, met aan de voorzijde een met de hand geschilderde voorstelling. Er stond meestal weinig tekst op de prentjes: 'Bid voor de ziel van zaliger...'.

Vanaf 1730 verschenen ze in druk. Evenals de handgeschreven prentjes hadden de gedrukte weinig tekst. De Antwerpse houtsnijders en graveurs maakten vaak kleine kunstwerkjes van de prentjes. Sommige drukkers hadden personeel in dienst dat de zwart-wit gedrukte prentjes op een wat primitieve, grove wijze

inkleurde. Dit deed vaak afbreuk aan het werk van de kunstenaar. De mooiste exemplaren zijn de gravures die werden ingekleurd door kloosterzusters of begijnen. Soms werden prentjes zelfs met bladgoud, micaglitters, gedroogde bloemen of stukjes stof verfraaid en versierd met uitgesneden motieven.

Bidprentjes waren duur en lange tijd alleen weggelegd voor welgestelden. Pas aan het begin van de negentiende eeuw komen zij binnen het bereik van een groter deel van de katholieke bevolking.

Collectie Schouten-Van Luijelaar

In 2009 werd aan de prentjescollectie van het KDC een uitzonderlijke verzameling toegevoegd. De

heer Jan Wilderbeek nam in december 2008 contact op met het KDC. Hij had als executeur-testamenteir de verantwoordelijkheid om voor een collectie zeldzame oude prentjes een goede bestemming te zoeken. Mevrouw Schouten-Van Luijelaar (1914-2008) had in haar testament vastgelegd dat de prentjes, verzameld door haar man, kunstenaar-museumdirecteur Jan Schouten (1906-1987), bij de juiste instelling terecht moesten komen.

De verzameling prentjes die Jan Schouten bijeenbracht bestrijkt maar liefst drie eeuwen. Eén van de vroegste prentjes is een zogenaamd intredeprentje waarmee wordt herdacht dat Catharina Everts in 1672 verder als 'bruyt

van Christus' door het leven wilde gaan. Het jongste prentje in de collectie is een uitgave van het Apostolaat van het Gebed en dateert van maart 1976.

De collectie bevat een groot aantal prentjes van perkament die met de hand zijn beschreven en beschilderd. In veel gevallen zijn ze ook nog voorzien van uitgesneden versieringen. Veel van die prentjes zijn ware kunstwerkjes waaruit met verbluffende precisie met schaar of pen-nemes een verfijnd kantmotiefje werd gesneden.

Opvallend zijn de devotieprenten waarop Christus staat afgebeeld

met bloederige wonden.

De verering van Christus' bloed werd op allerlei manieren ge-praktiseerd en de wonden van Christus vormden een geliefd mo-tief in de gebedscultuur. Door te mediteren over de wonden kon de mens Christus navolgen en zijn pijn voelen.

In de verzameling bevindt zich ook een groot aantal zogenaamde knekelprentjes. Daarop zijn doodshoofden, al dan niet met beenderen, geraamtes, zeisen en zandlopers te zien die de ver-gankelijkheid van het leven ver-beelden.

De prentjes in de KDC-collectie dateren vrijwel allemaal van na

1900. De prentjes in de collectie van Jan Schouten vormen daarop dus een waardevolle uitbreiding. Voor optimaal behoud wordt de verzameling als een speciale deelcollectie in verantwoord bergingsmateriaal opgeslagen in het geklimatiseerde depot van het KDC. Op termijn zal de collectie via de KDC-website digitaal worden gepresenteerd.

De collectie Schouten-Van Luijteleaer vormt een verrijking van de KDC-collecties. In een kleine expositie getiteld 'In Stille Aanbidding' is een selectie uit de verzameling te zien, verdeeld over een viertal vitrines in de studiezaal van het KDC en in de traverse van de Universiteitsbibliotheek.

De tentoonstelling loopt van 8 oktober 2010 t/m 30 januari 2011.

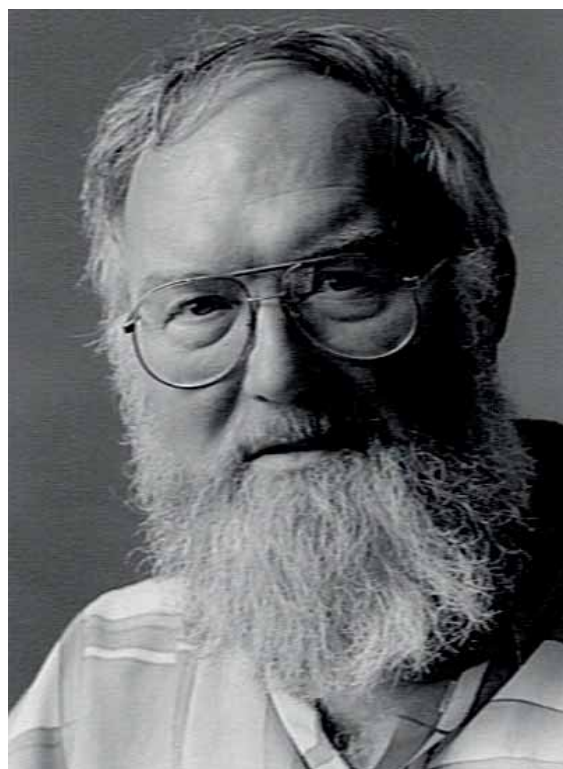
Ellen Brok

KORT NIEUWS

MemoReeks

Op 28 november vond in het dominicanenklooster te Huisen de presentatie plaats van deel 28 in de KDC-MemoReeks, getiteld *David. Herinneringen van priester-politicus David van Ooijen, dominicaan*. Van Ooijen (1939-2006) zat voor de PvdA in de Tweede en de Eerste Kamer, en was provinciaal overste van zijn orde. Zijn herinneringen zijn nu uitgegeven, samen met enkele preken, een interview en een in memoriam door confrater André Lascaris.

Het boekje is te bestellen bij de boekhandel of uitgeverij Valkhof Pers (ISBN 978 90 5625 340 0, 160 blz., €15,50)

David van Ooijen

KDC op twitter

Sinds kort is het KDC te vinden op twitter: @kdcnijmegen. Via twitter verspreidt het KDC aankondigingen van tentoonstellingen en andere attenderingen.

Eerste Jan Roeslezing

De eerste Jan Roes-lezing, waarvan wij in het vorig nummer melding maakten, is helaas volledig uitverkocht.

Archieven digitaal raadpleegbaar

Het archief van de RK Staatspartij is het eerste archief dat via het internet digitaal te raadplegen is. Wie tijdens een zoekactie in de catalogus archiefbeschrijvingen uit dit archief tegenkomt, kan op een link klikken naar een pdf-bestand van de gedigitaliseerde stukken.

Al eerder kwam een unieke collectie van 300 pamfletten online beschikbaar: het gaat om een verzameling pamfletten rond de protestantse protesten tegen het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853, de zogeheten Aprilbeweging. Ze zijn te vinden op <http://kdc-app.hosting.kun.nl/adlib-opac-pamf.html>.

Overigens zijn van heel veel archieven inmiddels de inventarissen of plaatsingslijsten op onze website beschikbaar, via de lijst van archieven, alfabetisch op

http://www.ru.nl/kdc/over_het_kdc/archief/alfabetisch/, systematisch op http://www.ru.nl/kdc/over_het_kdc/archief/systematische/.

AANWINSTEN ARCHIEF

In de tweede helft van 2010 zijn vijf nieuwe archieven van zeer uiteenlopende aard in de collectie opgenomen.

G.N. Westerouen van Meeteren (1935-2003)

Mr. Gijs Westerouen van Meeteren, diplomaat, was van 1996 tot 2000 ambassadeur bij de Heilige Stoel. De verzameling bevat naast stukken uit de periode dat van Meeteren werkzaam was in Vaticaanstad, ook documenten uit de decennia daarvoor. Een groot gedeelte van de documentatie betreft een onderzoek door de ambassadeur naar pauselijke adel.

Toonkamer Liturgie Bisdome Breda

In de toonkamer liturgie van het bisdom Breda was liturgisch materiaal te vinden, dat op lokaal niveau was gemaakt. Hiermee kon men zelf een viering rondom een thema samenstellen als aanvulling op, of ter vervanging van officiële liturgische uitgaven. Deze collectie is nu aan het KDC geschonken.

Dispuut Klimop

Meisjesdispuut te Nijmegen. Het gaat om een kleine verzameling correspondentie, ledenlijsten en verslagen van diverse activiteiten.

Constance August de Meijer-van Delft

Constance van Delft werd geboren in een katholieke fabrikantenfamilie. Als echtgenote van José August de Meijer, KVP staatssecretaris in het kabinet Marijnen en later Tweede Kamerlid, maakte ze veel (wereld)reizen, die net wat verder gingen dan een standaardvakantie in die tijd. Een gedeelte van de reisverslagen die zij hiervan maakte, is overgedragen aan het KDC.

Verzameling J.P.M. Bos

De verzameling J.P.M. Bos betreft de verering van 'de Vrouwe van alle Volkeren'. Deze verering ontstond nadat Maria een aantal keren aan de Amsterdamse zieners Ida Peerdeman verscheen. De authenticiteit van de verering is steeds een punt van discussie geweest. Desalniettemin geniet de Vrouwe van alle Volkeren steun en verering van katholieken over de gehele wereld. De collectie bevat onder andere een manuscript over de geschiedenis van de verering.

Ramses Peters, archivaris

Mr. Gijs Westerouen van Meeteren bij de paus

KLOKKENSPEL

“In deze donkere dagen besteden wij extra aandacht aan het klokkenspel.” Deze oude reclameslogan heeft de Tilburgse pastoor Harm Schilder misschien geïnspireerd om bij de Raad van State in hoger beroep te gaan tegen het verbod zijn klokken te luiden. Zou hij het nog halen, vóór Kerstmis? Zodat de omwonenden tijdens de kerstdagen 's morgens al om kwart over zeven kunnen genieten van het klokgebeier voor de vroegmis van half acht – om het over de kerstnacht mis maar niet te hebben. Als ik de persberichten sinds 2007 erop nalees, heeft de pastoor er inmiddels wel tien decibel bij gekregen – van het oorspronkelijke maximum van 70 naar 80. Nou, nou, daar zijn een heel kerkbestuur en een legertje advocaten dus al vier jaar zoet mee. Het is voor de pastoor te hopen dat die advocaten het pro Deo doen.

Alle argumenten vóór en tegen zijn inmiddels wel uitgewisseld, heb ik begrepen, dus daar valt niets meer aan toe te voegen. Het klokgelui is nodig om alle vier gelovigen die doordeweeks naar de vroegmis willen eraan te herinneren dat het zover is. Maar die kun je toch gewoon even

opbellen? Er wordt opgenomen en je zegt een paar keer ‘bim-bam’. Of laat de telefoon vier keer overgaan, dan kost het nog niks ook. Maar nee, het gaat de pastoor om ‘de vrijheid van godsdienst’. Daar hebben de katholieken sinds 1795 dus hun emancipatie voor bevochten: om om kwart over zeven de klok te kunnen luiden! Ik denk dat het muziekcors van het Leger des Heils de uitslag van het hoger beroep met spanning afwacht, want op welk tijdstip van de dag kun je je vrijheid van godsdienst beter beleven dan 's morgens om kwart over zeven?

O ja, die reclameslogan. Kent u die niet? Hij was van een herenmodezaak. Voor boxershorts.

Wiek

Correctie

In het bijschrift bij de foto op pag. 2 van aflevering 5 werd de kloosterkerk toegeschreven aan de paters spiritijnen. Dit is niet juist: de kerk behoorde toe aan de paters sacramentijnen.

KATHOLIEK LEVEN IN BEELD

Oplossingen

In de vorige aflevering van *Impressie* lieten wij u ter identificatie vier foto's zien.

Op foto 1 kregen wij veel reacties binnen. De foto is gemaakt in Roermond en de kerk is de oude kapel van Onze Lieve Vrouw in 't Zand.

De devotie rond O.L. Vrouw in 't Zand stamt uit de vijftiende eeuw. In 1435 zou een herder het beeldje van O.L. Vrouw hebben gevonden in een put op de heide (het zand), waar hij zijn schapen kwam drenken. Op die plek kwam de verering op gang en er werd een kapelletje gebouwd.

In 1578, tijdens de Tachtigjarige Oorlog, werd de kapel op last van een Spaanse officier afgebroken, zodat zij niet meer gebruikt kon worden als verschansing voor de troepen van Willem van Oranje. Tijdens het Twaalfjarig Bestand werd een nieuwe gebouwd, waarvoor in 1610 de eerste steen werd gelegd. In 1689 werd de kapel uitgebreid. Foto 1 geeft een beeld van deze kapel.

Vanaf de 19e eeuw werd de verering bevorderd door de redemptoristen, die zich in 1863 vestigden in een klooster naast de kapel. Door de grote toename van het aantal bedevaartgangers werd

de kapel te klein. Daarom werd deze in 1895 vervangen door de huidige kapel van architect Joh. Kayser. (Speciale dank aan drs. J.G. Konings C SSR, voormalig rector van de Kapel in 't Zand).

De kapel van Onze Lieve Vrouw in 't Zand in Roermond voor 1895

De kapel van Onze Lieve Vrouw in 't Zand in Roermond zoals hij er sinds 1895 uitziet.

De Thomas van Aquinokerk in Amsterdam

Op foto 3 en 4 is het altaar te zien van de Thomas van Aquinokerk aan de Rijnstraat in Amsterdam. De foto's werden geïdentificeerd dankzij J.A. Wenting OP, die als kapelaan en pastoor van 1964 tot 1974 werkzaam was in deze parochie. Ook was hij zo vriendelijk het KDC een foto toe te sturen van het interieur van de kerk met daarin het betreffende altaar.

Door het speurwerk van één van de parochianen kwamen wij vlak voor het ter perse gaan van deze aflevering van *Impressie* te weten dat het altaar een ontwerp is van de Rijsenburgse beeldhouwer Wim A.M. Harzing (1898-1978).

Hartelijk dank aan alle inzenders.

Nieuwe foto's

Natuurlijk leggen wij onze lezers in deze *Impressie* weer enkele foto's voor in de hoop op nadere gegevens.

Foto 1 is gemaakt door fotograaf F. Reissig in Breda.

Foto 3 is van A.C. Verhees te 's-Hertogenbosch. De fotograaf heeft de foto eigenhandig gesigineerd en van de datering 1938 voorzien.

De kerk in afbraak op foto 4 draagt als huisnummer 28 en is op de foto gezet door G. Slagers, persfotograaf te Vessem.

Als u antwoord kunt geven op één of meer van de bekende vragen: wie, wat, waar, wanneer en waarom, mailt of belt u ons dan. Wij wachten met belangstelling uw reactie af.

Ellen Brok, audiovisueel archivaris
E.Brok@kdc.ru.nl
Tel. 024-3612741

foto 1

foto 2

foto 4

foto 3

AANWINSTEN BIBLIOTHEEK

Het eerste boek dat ik onder uw aandacht wil brengen, is *'Moralinezuur' en voorlichting. De twee gezichten van Idil in het katholieke debat om de moderniteit 1937-1970*. Het is de neerslag van een promotieonderzoek van Cecile van Eijden-Andriessen. Zij heeft

daarvoor, naast andere bronnen, het uitgebreide archief van de Informatiedienst inzake Lectuur (Idil) doorgeploegd, dat in het KDC berust. De Idil werd in 1937 opgericht op initiatief van de Ned. Boekhandelaren- en Uitgevers-

vereniging 'Sint Jan' en de RK Bond van Openbare Leeszalen en Bibliotheken. Medeoprichter en uitgever Gerard Verbiest was jarenlang de spil van deze recensiedienst. "Katholieke uitgevers, boekhandelaren en bibliotheken vroegen zich af welke boeken zij met het oog op de strenge boekenwet konden uitgeven, verkopen en uitlenen. Zij vonden ook dat katholieken te weinig boeken lazen. Aan de oprichting van Idil lagen dus idealistische, pragmatische en emancipatorische motieven ten grondslag." Idil of eigenlijk Gerard Verbiest wilde de katholieke lezer emanciperen en beschermen door middel van voorlichting over het goede boek.

Hij introduceerde daartoe een kwalificatiesysteem om boeken te laten waarderen door een corps van recensenten. Tegenstanders in met name de jaren vijftig en zestig (o.a. Anton van Duinkerken) vonden dit echter betutteling en regelrechte censuur.

Het proefschrift gaat verder dan een geschiedschrijving van Idil: Cecile van Eijden levert een niet geringe bijdrage aan het historisch debat over de ontwikkeling van het Nederlands katholicisme in genoemde periode van verzuijing en beginnende ontzuiling. Om te laten zien welke maatstaven door Idil werden aangelegd en

hoe die in de loop der tijd veranderden, bespreekt zij de ophef rondom romans van auteurs als Anna Blaman, Willem Frederik Hermans, Gerard Reve, Hella Haasse en anderen.

Weliswaar zijn over Idil in de loop der tijden diverse artikelen verschenen, maar niet eerder is diepgaand wetenschappelijk onderzoek gepleegd. Men kan met recht de onderhavige studie een standaardwerk over Idil noemen. Cecile van Eijden-Andriessen, *'Moralezuur' en voorlichting. De twee gezichten van Idil in het katholieke debat om de moderniteit 1937-1970*. ISBN 978-90-70641-92-4. Tilburg, Stichting Zuidelijk Historisch Contact Tilburg, 2010. 406 pag.

Ook het tweede boek is het resultaat van een promotieonderzoek: Marike van Roon, *Goud, zilver & zijde. Katholiek textiel in Nederland 1830-1965*. Zij deed een onderzoek naar paramenten, d.w.z. de van zijde vervaardigde, vaak rijk gedecoreerde kleding en toebehoren die bij de liturgie worden gebruikt. Alleen de professioneel vervaardigde paramenten, gemaakt door commerciële bedrijven, in kloosterateliers of ontworpen door kunstenaars, waren onderwerp van onderzoek, niet

die paramenten die thuis of in missienaaikringen vervaardigd werden. De auteur heeft zich beperkt tot de periode 1830-1965, omdat de periode daarvóór (met name de vijftiende en zestiende eeuw) al redelijk in kaart was gebracht. De opkomst van de Nederlandse paramentennijverheid vond plaats na de afscheiding van België in 1830. In 1838 vestigden zich vervolgens de eerste belangrijke borduurateliers in Nederland. De bloei eindigde met het Tweede Vaticaans Concilie: de veranderingen die toen plaatsvonden waren destructief voor de borduurateliers.

Het onderzoek is een zwaar
speurwerk geweest. Er was
nauwelijks literatuur over het
onderwerp verschenen. Vele
bedrijven en kloosters die
zich met de vervaardiging van
paramenten bezighielden, zijn
opgeheven; archieven vernietigd
of verdwenen. Toch is de auteur
er in geslaagd met behulp van
oorspronkelijke bronnen een
zeer uitgebreid en gedegen
overzicht te geven van deze
tak van nijverheid. Eerst wordt
een introductie gewijd aan de
terminologie en omschrijving van
paramenten. Daarna worden de
diverse stijlen in de onderhavige
periode behandeld (zoals
neobarok, neogotiek, moderne
expressieve vormgeving, en de
nieuwe ontwikkelingen vanaf
1945). Het laatste deel van het
boek bevat overzichten van alle
ateliers, kloosters en individuele
kunstenaars die zich, hoe
miniem ook, bezighielden met de
productie van paramenten.
Het resultaat is een lijvig, rijk
gedocumenteerd en fraai
geïllustreerd overzichtswerk dat
een groot hiaat vult.
Marieke van Roon, *Goud, zilver
& zijde. Katholiek textiel in
Nederland 1830-1965*. ISBN 978
90 5730 6426. Zutphen, Walburg
Pers, 2010. 399 pag.

Anne-Lies van Diessen

Colofon

Impressie is de nieuwsbrief van
het Katholiek Documentatie
Centrum met nieuws over
het KDC en zijn collecties en
aanwinsten. De nieuwsbrief
verschijnt onregelmatig.

Redactie-adres en
abonnementsadministratie:
Postbus 9100, 6500 HA
Nijmegen
Tel.: 024-3612412
Fax: 024-3512403
Email: impressie@kdc.ru.nl
Website: www.ru.nl/kdc/impressie

Redactie: Anne-Lies van Diessen
en Lodewijk Winkeler

Medewerkers aan dit nummer:
Ellen Brok, Anne-Lies van
Diessen, Ramses Peters; Gerda
Smeets, Lodewijk Winkeler

Op aanvraag wordt *Impressie*
kosteloos toegezonden per post
of e-mail.

Opmaak: Arthur Bruls
Grafisch ontwerp: Grafisch
Ontwerpbureau Voltage,
Nijmegen
Druk: Benda drukkers, Nijmegen

ISSN 1877-2412

Aan de Vrienden van het KDC

Het afgelopen jaar heeft de stichting weer vele donaties mogen ontvangen. Het bestuur van de Vrienden dankt alle donateurs hartelijk daarvoor. Jammer genoeg zijn er weinig donateurs bijgekomen. Wij hopen dat onze brief een stimulans zal zijn om dit jaar net als zoveel anderen een donatie aan onze stichting te doen.

De Vriendendag, die het KDC in september voor donateurs en introducés organiseerde, was bijzonder boeiend. Het KDC liet ons kennismaken met de theorie en praktijk van het katholiek sociaal denken. De praktijk werd gepresenteerd door dr. Ton Duffhues, historicus van de Noord-Brabantse Christelijke Boerenbond, en de theorie door drs. Thijs Caspers, stafmedewerker van het Verband van Katholieke Maatschappelijke Organisaties. De confrontatie van beide inleidingen leverde een bijzonder leerrijke discussie op. Uiteraard was het ook mogelijk het KDC te bezichtigen.

Als u donateur wordt, ontvangt u volgend jaar uiteraard een uitnodiging voor dit evenement. Hopelijk mogen wij ook u daar begroeten.

Het KDC verzendt minimaal tweemaal per jaar meer dan 1.000 (gratis) exemplaren van *Impressie*. Met dit blad wil het KDC contact houden met zijn relaties en met u als vriend van het KDC. Op die manier informeert het u over het werk van het KDC.

Voor het organiseren van bijeenkomsten, het verzorgen van publicaties, het verwerven van archieven en het verfilmen en digitaliseren van archieven en andere collecties meer geld nodig dan de Radboud Universiteit voor het KDC beschikbaar heeft.

De Stichting Vrienden van het KDC hoopt dat met name de lezers van *Impressie* zich als donateur willen aanmelden. Door overmaking van minimaal € 25.= per jaar op bankrekening [12.39.94.411](https://www.rabobank.nl/nl/123994411) (RABO Nijmegen) ten name van Vrienden van het KDC te Nijmegen bent u al donateur. Meer informatie, ook over andere wijzen van financiële steun aan de Vrienden, vindt u op de website van het KDC:

www.ru.nl/kdc/contact/vrienden_kdc/.

Aan diegenen die al donateur van de Vrienden zijn, willen wij vragen [hun bijdrage voor 2011 over te maken](#) op bovengenoemd bankrekeningnummer. Bij voorbaat hartelijk dank daarvoor.

R.C.M. van Glansbeek,
secretaris/penningmeester

IMPRESSIE is een uitgave van het Katholiek

Documentatie Centrum en verschijnt onregelmatig.

Kijkt u voor meer informatie op www.ru.nl/kdc

Bellen of e-mailen kan ook: telefoon 024 – 361 24 12,

e-mail: impressie@kdc.ru.nl

